

Mainuš, František

Ročník 1924

In: Mainuš, František. *Totální nasazení : Češi na pracích v Německu 1939-1945*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 75-90

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120344>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROČNÍK 1924

Akce ročníků 1918–1922 byla ještě v plném proudu a již se schylovalo k novým, ještě tvrdším opatřením, jež měla mobilizovat všechny existující rezervy pracovních sil. Katastrofa u Stalingradu a těžké ztráty německé armády v zimě 1942–1943 přinutily německé vedoucí činitele k vyhlášení totální mobilizace. Zatímco v Německu se totální mobilizace teprve od února 1943 vážně dotkla nejen národního hospodářství, ale i každého jednotlivce, v protektorátě vznikaly pro ni podmínky již v předchozím roce. V prosinci 1942 vznikl z popudu K. H. Franka a za jeho předsednictví již zmíněný centrální hospodářský štáb, jehož hlavním cílem bylo využívat maximálně zdroje protektorátu pro potřebu bojující říše.¹ Štáb přijímal veškerá rozhodnutí o kontingentech pracovních sil pro Německo. Trh pracovních sil byl však na počátku roku 1943 vážně narušen. Několik tisíc schopných českých lidí odjíždělo každý měsíc mimo protektorát, jehož vlastní průmyslová výroba vznášela stále naléhavější požadavky. Protektorát byl navíc vhodnou oblastí k přemístování podniků z německých území ohrožených bombardováním. Byl zatím bezpečný před nálety, měl dostatečnou průmyslovou základnu a kvalifikované pracovníky všech stupňů. V průběhu rozsáhlých mobilizací sil a prostředků se často střetávaly názory některých činitelů okupační správy v protektorátě (hájili zájmy zdejších válečně důležitých podniků) se snahami říšských orgánů na převádění pracovní síly z protektorátu mimo jeho hranice. Tato skutečnost se projevila velmi markantně v roce 1943. Sauckelův úřad generálního zplnomocněnce pro pracovní nasazení žádal po všech okupovaných zemích velké kontingenty pracovních sil, nevyjímaje ani protektorát. Na zasedáních centrálního hospodářského štábu docházelo ke konfliktům se zástupci zbrojní výroby v protektorátě. Ti kategoricky odmítali jednostranné preferování válečně důležitých podniků v říši před stejně významnými podniky místními. Požadavky na pracovní síly pro Německo v roce 1943 byly ve skutečnosti kompromisem mezi oběma stranami. V dubnu 1943 navrhoval Jung zastupujícímu říšskému protektorovi K. Daluegovi schůzku, která by vyřešila v celé šíři především otázky spojené s dalším přeřazováním českých pracovních sil. Mělo se hovořit také o přeložení dalších říšskoněmeckých průmyslových podniků do protektorátu. Výslednicí

¹ Členy Zentralwirtschaftsstabu byl Sauckelův zástupce pro protektorát prof. Jung, vojenský velitel protektorátu generál Toussaint, zbrojní inspektor generál Hernekamp, president Svazu průmyslu dr. Adolf, ministr W. Bertsch, dále zástupce NSDAP aj. Ministerstvo spravedlnosti, Lidový soud s K. H. Frankem, LS 1527/46.

tohoto jednání měl být plán obecného využití pracovních sil na rok 1943.² Na poradě došlo k zásadní dohodě, aby protektorát dodával od léta 1943 10 000 osob měsíčně. Desetitisíce českých mužů i žen měly být přeřazeny do válečné výroby uvnitř protektorátu.³ V dalším jednání se podařilo kontingent aspoň dočasně snížit na 6 000 pracovních sil měsíčně.⁴

Zástupce Sauckelův v protektorátě, Jung, žádal protektorátní činitele, aby při prověrkách přísněji posuzovali důležitost místních průmyslových podniků pro válečné účely. Současně však došlo k dohodě, aby významné objednávky pro armádu nebyly ani v nejmenším narušovány odnímáním pracovních sil. Ty z nich, které byly označeny jako klíčové, měly být ponechány na svých místech. Jen v případě, že úřad práce mohl za ně poskytnout rovnocennou náhradu, mohly být odebrány i důležitým podnikům. Ministerstvo hospodářství a práce však zastávalo názor, že v protektorátě se hospodaří lépe s pracovními silami než v Německu. Tuto skutečnost dokládalo podrobným elaborátem, v němž srovnávalo situaci v protektorátě a Bavorsku. Síť protektorátních úřadů práce nebyla zdaleka tak hustá jako v Bavorsku, většinu zaměstnanců tvořili Češi pracující pod dozorem německých vedoucích. Přece však výsledky byly více než dobré. Na rozdíl od Bavorska se hledaly rezervy pracovních sil nejen pročešáváním méně významných podniků, jejich uzavíráním, ale i omezováním počtu žáků ve vyšších třídách středních škol. Jen v roce 1943 se tak získalo 30 000 pracovních sil. V protektorátě byli již nasazeni všichni muži v zákonně stanoveném věku a existovala rezerva pouhých 6 %⁰. Tvořili ji invalidé a jinak neschopní muži. U žen představovala rezerva 43 %⁰. Byly to převážně vdané ženy s dětmi. V důsledku totální mobilizace se pracovní rezervy v protektorátě snížily na 26 %⁰, zatímco v Bavorsku na 28 %⁰. V protektorátě bylo 49,9 %⁰ všech mužských obyvatel zaměstnáno jako dělníci a zaměstnanci, v Bavorsku včetně mužů odvedených k armádě pouze 40,2 %⁰. Ještě řada dalších dokladů z tohoto elaborátu dokazovala, že v protektorátě bylo využití pracovních sil efektivnější než v Bavorsku.⁵

Ministerstvo hospodářství a práce mělo na počátku roku 1943 k dispozici síť osmnácti úřadů práce s mnoha pobočkami a 2 851 zaměstnanci, z nichž velká část byli Češi. Jen 553 úředníků bylo německé národnosti a z nich se rekrutovalo padesát vedoucích funkcionářů. Na nich ležela odpovědnost za hospodaření s pracovními silami.⁶ Úspěchy orgánů pověřených využitím pracovních sil v protektorátě lze vysvětlit nejen organizačními schopnostmi vedoucích úředníků. Za nimi stál a pomáhal jim přímo nebo nepřímo donucovací aparát. Ten neměl k dispozici v takové míře ani v Bavorsku, ani jinde na říšském území, byť se tam v průběhu války velmi zosílil postup nacistického režimu vůči širokým masám. Zdejší systém

² SÚA, RP, k. 1084. Dopis úřadu generálního zplnomocněnce pro pracovní nasazení. Berlín, 15. 4. 1943.

³ Tamtéž, k. 885, II-4-5443. Berlín, 6. 8. 1943. Schůzka se konala 24. 5. 1943 v Berlíně; přítomni byli také Sauckel, Speer, Bertsch, K. H. Frank aj. Speer žádal, aby byla v protektorátě urychleně dokončena racionalizace výroby a přebytečné síly dány k dispozici Německu. Racionalizace by pomohla vyrovnat protektorátní hospodářství s říšským. Válečné hospodářství v protektorátě mělo dostávat měsíčně 6000 nových pracovních sil. Tamtéž, k. 862, II-4-5000. Dopis Jungův Sauckelovi, 25. 5. 1943.

⁴ Tamtéž. Berlín, 9. 7. 1943.

⁵ Tamtéž. Zpracováno v roce 1943, bez bližšího data.

⁶ Tamtéž. Podle funkčního zařazení byli vedoucí pracovníci rozděleni takto: 1 ministerský rada, 1 vládní ředitel, 4 vrchní vládní radové, 23 vládních radů, 23 vládních inspektorů a 16 inspektorů.

se svou okupační psychózou byl úřadům práce účinnějším pomocníkem než měly stejné instituce kdekoliv na říšském území. Ministr W. Bertsch mohl cítit uspokojení nad činností svých podřízených. Ti zatím dokázali splnit bez zvláštních závad a zdržení všechny úkoly včetně těch, které docházely z Berlína.

Ministerstvo hospodářství a práce dalo vedoucím pracovních úřadů směrnice pro činnost na rok 1943. Byla ovšem jen rámcová a předběžná. Kontingenty za únor až březen musely být bezpodmínečně splněny. Přezkoušení ročníků 1918–1922 zatím končilo, proto další pracovní síly se měly získávat z řemesel, obchodu, dopravy a rovněž z válečného průmyslu. Obchodní organizace měly uvolnit 10 % svých zaměstnanců, válečné podniky zatím jen 0,9 % svých pracovních sil. Z veřejné správy mělo odejít do říše 7 000 osob. Uvolnění však museli vyhovovat požadovaným podmínkám. Museli být zdraví, starší 19 let a nesměli být pouze nequalifikováni.⁷ Sotva ustaly masové prohlídky mladých příslušníků ročníků 1918–1922, přicházely na úřady práce nové stovky českých mužů. Byly však povolávány častěji české ženy, zejména svobodné. Počty Čechů, které měly úřady práce dodat, nebyly nijak malé, a proto po důkladné probírce zmíněných pěti velmi mladých ročníků byli postiženi i starší občané.⁸

Od sklonku zimy 1943 začaly úřady práce znovu posílat stovky českých mužů k oddílům Luftschtuzu, ke zmíněným stavebním praporům. Měli se tam vycvičit a po určité době se vrátit do protektorátu.⁹ Několik set zaměstnanců česko-moravských drah bylo přeloženo k německým říšským drahám, a to až do konce války. Mezi železničáři vyvolala tato akce rozruch. Protože se dalo očekávat, že dojde k odpírání poslušnosti, byla protektorátní uniformovaná policie připravena po dohodě s gestapem zakročit. Jak dokazují mnohé příklady, našlo se dostatek důvodů k zákrokům. Železničáře, kteří neuposlechli a nenastoupili na přidělené říšské stanice, stíhali příslušníci protektorátní policie a četnictva a předávali k potrestání.¹⁰ Během dvanácti hodin měl být železničář, který neuposlechl výzvy, zatčen a předán gestapu. V červnu 1943 poslalo zemské četnické velitelství v Brně seznam zatčených příslušníků drah, kteří neodjeli do Německa, nebo tam nezůstali. Z Brna jich bylo zatčeno 28, z okresu Valašské Meziříčí 34, Moravské Budějovice 4 atd. Někteří odjeli do říše až po výhrůžce gestapem.¹¹

Do říše bylo opět nasazeno několik desítek českých lékařů, většinou do nemocnic. V srpnu 1943 bylo podle některých hlášení v Německu čtyřicet českých lékařů.¹² Tito lékaři však byli posláni bez náležitého rasově-biologického přezkoušení, a to se nezdálo vhodné rasovému úřadu. Rasově nevyhovující český lékař mohl by prý napáchat nedozírné škody. Proto v budoucnu byli čeští lékaři před odjezdem do říše hodnoceni nejdříve po rasové stránce. Také jejich politické názory a postoj k současnému režimu hrály svou roli.¹³ V létě 1943 byly připravovány

⁷ OA Gottwaldov, Úřad práce Zlín, k. 5. Praha, 8. 2. 1943.

⁸ Tamtéž. Praha byla povinna uvolnit 3000 zaměstnanců z obchodu a 2500 z řemesel; Brno 500 z obchodu a 1200 z řemesel; Ostrava 620 z řemesel a 290 z obchodu.

⁹ Např. v červenci 1943 posláno na výcvik do Wuppertalu a Hamburku 450 českých mužů k pracovním praporům Luftschutz. StA Brno, B 252, k. 108. Velitelství pořádkové policie.

¹⁰ Tamtéž, B 300, k. 3. Inspektor uniformované protektorátní policie. Brno, 19. 1. 1943.

¹¹ Tamtéž. Zpráva z 30. 6. 1943. V květnu 1943 zatčeno ze stejných příčin 30 železničářů.

¹² SÚA, ŘP, k. 467. Rasse und Siedlungshauptamt SS. Praha, 27. 8. 1943.

¹³ V červnu 1943 byla prověřována skupina čes. lékařů. Jen dva uznaly orgány za zcela vyhovující, 13 mohlo pracovat v říši jen po omezenou dobu a 8 dalších bylo uznáno za neúnosné pro nasazení mimo protektorát. Námitky byly rasového i politického charakteru. Tamtéž, I-6-3021. Praha, 9. 6. 1943.

nové seznamy českých lékařů a mnohé nemocnice v protektorátě by se byly ocitly jejich odchodem v kritické situaci; dorost nepřicházel, neboť vysoké školy byly zavřeny.¹⁴ Generální zplnomocněnec pro pracovní nasazení žádal také o zubní techniky. Seznam těch, kteří připadali v úvahu, připravila ministerstvu hospodářství a práce českomoravská zdravotnická komora.¹⁵

V květnu 1943 odjížděly do Německa prapory protektorátní policie. Tyto útvary vznikly v říjnu 1942 z rozkazu zastupujícího říšského protektora K. Dalugeho. Jejimi příslušníky se stali jednak důstojníci a poddůstojníci uniformované protektorátní policie, uniformované obecní policie a policejní čekatelé z řad mladých protektorátních příslušníků. Prapory měly být použity v pořádkové službě v případě leteckých náletů, při katastrofách a jiných mimořádných událostech. Výcvik příslušníků byl vojenský a policejní. Prapory nazvané Čechy a Morava byly pěší, třetí, protipožární, byl útvarem plně motorizovaným.¹⁶ Část výcviku prodělávali příslušníci uvedených praporů doma, část v Německu, především ve městech nejvíce bombardovaných. Počátkem května 1943 odejel policejní prapor Morava ze svého sídla v Olomouci a byl nasazen v Bochumí, Düsseldorfu a jiných západoněmeckých městech.¹⁷ Tam jeho příslušníci pracovali na odklizovacích pracích, pomáhali řídit provoz na silnicích a tvořili rezervu při výkonu pořádkové služby.¹⁸

Nasazení policejních praporů na několikaměsíční praxi a výcvik v bombardovaných oblastech se do jisté míry vymyká z běžné, námi dosud sledované praxe při nasazování našich lidí do říše. Není možné zabývat se podrobněji motivy, které rozhodovaly o vstupu mladých českých chlapců do policejních praporů. Musíme však jejich dočasný pobyt v říši vidět v jiném světle než u ostatních našich příslušníků, kteří se tam ocitli v roce 1942 a 1943 téměř bez výjimky proti své vůli a bez vlastního přičinění. Na druhé straně nelze považovat příslušníky policejních praporů jako celek za lidi sympatizující s okupanty. Také jejich činnost v říši měla některé světlé stránky.¹⁹

Velikou skupinu Čechů, která byla v roce 1943 poslána do říše, tvořili studenti odborných středních škol, zejména průmyslovců. Na počátku prázdnin 1943 uzavřelo ministerstvo školství a lidové osvěty, reprezentované E. Moravcem, dohodu se zástupcem Technische Nothilfe v protektorátě, podle níž mělo odejít do Německa na půl roku zhruba 2 000 žáků průmyslových škol. Měli být použiti výlučně při odklizovacích pracích v nejčastěji bombardovaných městech. Ministerstvo poslalo velitelství TN seznamy studentů druhých ročníků vyšších oddělení průmyslových škol a prvních ročníků dvouletých mistrovských škol a konečně prvních ročníků dvouletých abiturientských kursů. Lékařské prohlídky, předvolávání žáků a všechny další záležitosti provádělo již velitelství TN.²⁰ Transporty českých studentů-průmys-

¹⁴ Tamtéž. Zemský prezident na Moravě. Brno, 8. 7. 1943.

¹⁵ OA Gottwaldov, Úřad práce Zlín, k. 6. Ministerstvo hospodářství a práce. Praha, 26. 3. 1943.

¹⁶ StA Brno, B 300, k. 2. Přípis gener. velitele uniformované protektorátní policie, 5. 5. 1943.

¹⁷ Tamtéž. Zpráva o nasazení policejního praporu Morava z léta 1943.

¹⁸ Policejní prapor Čechy byl ve stejnou dobu v Hamburku a Brémách. Viz vzpomínky J. Kučara.

¹⁹ Spolehlivější údaje o stavu máme jen o praporu Morava. 5. 7. 1943 v Düsseldorfu měl 16 důstojníků, 52 poddůstojníků a 263 policejních čekatelů. Nejvíce čekatelů se rekrutovalo z ročníků ohrožených nuceným odjezdem na práce do říše. StA Brno, B 303. Bottrop, 12. 11. 1943.

²⁰ AKPR, A 2670/43. Praha, 1. 9. 1943. Dopis ministerstva školství kabinetnímu šéfovi KPR dr. Popelkovi.

lováků odjížděly z Prahy. Příslušníci TN na rozdíl od svých kolegů-civilistů byli oblečeni do uniformy. Byly to staré plátěné uniformy po některé z evropských armád, jejichž skladiště se dostalo do německých rukou v prvních letech války. Kromě toho měli nad sebou naši studenti vojenský dozor. Většinou ho tvořili starší příslušníci policie, ale i SS.²¹

Odjezd velké skupiny českých průmyslováků vyvolal mezi českým obyvatelstvem značný rozruch. Po zkušenostech s odsunem mladých mužů ročníků 1918–1922 se právem soudilo, že transporty neustanou, dokud většina české mládeže nebude poslána mimo protektorát. Tisk mlčel, neoznámil žádné podrobnosti ani o způsobu nasazení studentů, ani o délce jejich pobytu. Presidentská kancelář dostávala velké množství dopisů, v nichž zejména rodiče postižených žáků si trpce stěžovali na nelidské vytržení mladých studentů z rodinného prostředí. Poukazovali také, že byli posláni do nejnebezpečnějších míst. Mezi průmyslováky byli chlapci mladší 17 let. Například z Moravské Ostravy bylo mezi 52 studenty 21 mladších sedmnácti let.²² Presidentská kancelář začala s velikou energií případ českých průmyslováků vyšetřovat. Požádala ministra E. Moravce, aby sdělil bližší okolnosti, jež vedly k nasazení studentů. E. Moravec odpověděl velmi podrážděně, že do seznamů pro TN byli zapsáni jen studenti, kteří k 30. září 1943 dovršili sedmnáct let. Činnost v TN se měla studentům započítat jako praxe. Podle E. Moravce se jim poskytla jedinečná příležitost k seznámení s výrobní praxí na říšském území. „Po vystudování stejně většina průmyslováků chodívá do světa“, psal E. Moravec, „a tudíž ti mladíci, kteří byli posláni k TN, si mohli jen blahopřát, že už tak brzy se jim dostalo příležitosti, aby si rozšířili své obzory“. Ministr neopomněl zdůraznit, že je ctí, mohou-li se Češi účastnit takového důležitého úkolu, jakým je rekonstrukce poškozených německých měst. Odmítal však, aby česká veřejnost byla blíže o celé záležitosti informována, protože by se případu mohla zmocnit nepřátelská propaganda a zneužít ho. Výklad uzavřel E. Moravec úplně v duchu svého aktivistického postoje zdůrazněním, že ve vhodné době vedení Velkoněmecké říše uzná zásluhy a upřímnou spolupráci každého Čecha.²³ Moravcovo doznání, že byl hlavním strůjcem odjezdu 2 000 českých studentů na několik měsíců na „praxi“ nijak nepřekvapuje. Snad jen účastníci této praxe v západních a severozápadních německých městech by mohli do-
ložit, co jim přinesla tato zkušenost pro život.²⁴

Presidentská kancelář se nedala snadno odbýt prohlášením ministra E. Moravce a nadále se snažila dosáhnout propuštění aspoň těch studentů, kteří neměli ještě sedmnáct let. 23. září 1943 E. Moravec přiznal, že čeští studenti byli dáni na velmi nebezpečné práce, nebezpečnější, než se původně myslelo. Chlácholil však zástupce presidentské kanceláře, že o této otázce jedná a řeší i případy mladistvých studentů.²⁵ Pracovníci presidentské kanceláře našli pravděpodobně další možnosti, jimiž přinutili E. Moravce, aby se skupinou studentů v TN zabýval. V dopise 11. listopadu sděloval E. Moravec presidentské kanceláři, že studenti budou vystřídáni koncem ledna 1944. Pokud však šlo o studenty mladší, zdůrazňoval, že byli nasazeni se souhlasem ministerstva; kromě toho prý je nelze považovat za

²¹ Vzpomínky J. Kuchaře a V. Karbusického.

²² AKPR, A 2670/43. Zpráva o audienci referenta KPR u Moravce 23. 9. 1943.

²³ Tamtéž. Praha, 1. 9. 1943.

²⁴ Vzpomínky V. Karbusického a J. Kuchaře, kteří se v Hamburku účastnili Moravcovy výrobní praxe.

²⁵ AKPR, A 2670/43. Záznam o audienci u Moravce.

mladé, protože ještě mladší příslušníci Hitlerjugend byli dávání na nebezpečnější místa. Jestliže někdo slíbil předčasně propuštění alespoň nejmladších studentů, šlo o slib nekompetentních osob. Z technických i dopravních důvodů nebyl ani uskutečnitelný. V listopadu 1943 už E. Moravec souhlasil, aby česká veřejnost byla informována o nasazení skupiny českých studentů. V presidentské kanceláři zjistili při sledování tohoto případu, že Moravcovo ministerstvo se dopustilo několika nesprávností. Považovali by však za opravdový úspěch, kdyby čeští studenti byli aspoň po slíbených šesti měsících vystřídáni. E. Moravec pravděpodobně souhlasil s dlouhodobým použitím českých studentů.²⁶ Bezpochyby nepředpokládal, že odesláni skupiny českých průmyslováků vyvolá takovou vlnu odporu v české veřejnosti a určitě nečekal, že se případu ujme s takovou vehemencí presidentská kancelář. Její zákrok ve prospěch studentů byl úspěšný. E. Moravec nemohl svévolně rozhodovat ani o prodloužení jejich pobytu, takže se začali od konce roku 1943 pomalu a po skupinkách vracet do vlasti. V polovině prosince 1943 přinesl protektorátní tisk informace o ukončení jejich výrobní praxe.²⁷

Nasazení velké skupiny českých studentů průmyslových škol v létě 1943 bylo první akcí tohoto druhu od počátku okupace. Před tím byly do říše posílány pouze menší skupiny studentů ze středních škol. V prvním pololetí roku 1943 povolávaly pracovní úřady jednotlivě studenty osmých tříd gymnasií ještě před složením maturitních zkoušek. Část z nich byla poslána do Německa. Dostali vysvědčení na odchodnou s tím, že když se osvědčí na pracovištích, dostanou maturitní vysvědčení s květnovým datem.²⁸ Ministerstvo upravovalo v mnoha případech vysvědčení na odchodnou a maturitní vysvědčení. Některé úřady práce velmi nedočkavě sahalo na rezervy, jež jim skýtal vyšší ročníky středních škol. Například v Prostějově byla zrušena reálka a o studenty sedmých tříd se ihned hlásil úřad práce. Žádal prostřednictvím ministerstva hospodářství a práce, aby absolventům septim bylo vydáno vysvědčení na odchodnou. Ministerstvo školství však odmítlo splnit toto přání s poukazem na svůj výnos, podle něhož jen studenti osmých tříd gymnasií dostávali vysvědčení na odchodnou, když byli před ukončením studia nasazeni.²⁹ Čeští středoškolačníci byli na sklonku války houfně nasazováni na různá pracoviště především v protektorátě, méně už v říši. Mnoho se jich dostalo k TN a Luftschutzu, a v posledních týdnech války také mezi zákopníky.³⁰

V roce 1943 se německé naděje na vítězství vzdálily do nedohledna. Po katastrofě u Stalingradu utrpěly německé armády další těžké ztráty. V Itálii byl svržen fašistický režim, letecké bombardování Německa se stupňovalo. Působilo značné škody zvláště v hustě obydlených městech. Mělo však i nepříznivé důsledky na válečnou výrobu, ovšem zdaleka ne takové, v jaké doufali spojenečtí stratégové.

²⁶ Tamtéž, A 3140/43. Praha, 11. 11. 1943. Moravcův dopis kabinetnímu šéfovi PK.

²⁷ Např. „Venkov“, 15. 12. 1943, článek „Začlenění žáků vyšších průmyslových škol v úkoly Technische Nothilfe“. Do konce ledna 1944 měli být všichni vystřídáni. AKPR, A 3466/43.

²⁸ SÚA, MŠANO, k. 833. LXV. výroční zpráva státního gymnasia v Havlíčkově Brodě, šk. r. 1946/47, str. 7. 22. 3. 1943 bylo z 8A třídy posláno do práce 19 studentů a 12 studentek a z 8B 20 studentů a 11 studentek. Do říše jich pracovní úřad odeslal deset. Další byli přeškolení v protektorátních podnicích.

²⁹ Tamtéž, k. 1244. Přípis ministerstva školství. Praha, 2. 4. 1943.

³⁰ Viz další kapitulu.

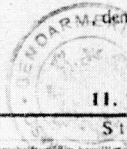
Nr. 1.

Gendarmerie-Reiseausweis.

I. Teil.

1	Inhaber des Ausweises	Gend. Stwachtm. Johann Bojka												
2	Zweck der Reise und von wem angeordnet (Datum u. Nr. des Befehls)	Vorführung der Agnes Petrievná aus Oswietiman am Bahnhof in Gava zur Abfahrt ins Reich./Anordnung des Arbeitsamtes Wlin vom 16.3.1944 G.Z.702-LW/Nej./Hn.												
3	Personen							Reisegepäck in kg	Geepäck in kg					
	Generale	Offiziere höheren Grades u. ihnen gleichgestellte	niederen Grades	Gästen ohne Dienstklasse	Frauen	Kinder bis zu 4 Jahren	Kinder über 4 bis zu 10 Jahren	Kinder über 10 Jahre	Dienstpersonen	für den Leibesnach	für den Dienstgepäck	Gewicht nach der Gültigkeitsfrist	Beständige Übergewicht	Gesamtgewicht
	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
4	Tag des Reiseantritts	24. März 1944.												

Oswietiman den 24. März 1944.

II. Teil.

5	Reiseantrittsstation	Station		Zielstation
	Oswietiman	auf der vorschrittmäßig bewältigten Strecke	auf der für das raschere Erreichen des Zieles gewählten Strecke	Gava / Bahnhof/
	Beförderungsmittel:			und zurück nach Oswietiman
	/	*) Fahrkarte	/	*) Klasse
6	Als Reisegebühren (siehe Rechnung auf der Rückseite), bzw. als Reisevorschuß wurde ausgezahlt d.s.			K h,
	aus der Kassa			unter Postnummer

Oswietiman den 24. März 1944.

L. Miesch
Gend. Oberwachtmüller
Kommandant des Gend. Postens

) ist in Worten anzuschreiben.

Tlak na válečnou výrobu v protektorátě rostl a volání po nových pracovních silách bylo stále naléhavější. V poslední čtvrtině roku 1943 přistoupily okupační orgány k nové rozsáhlé akci, k zařazení ročníku 1924 do válečné výroby.

Hlavní slabinou německých branných sil se ukázalo v roce 1943 letectvo. Nebylo schopno zabránit bombardování nejvýznamnějších středisek, měst i továren. Podstatná část německého letectva byla vázána na východní frontě. Nedostatek především stíhacího letectva se projevil v katastrofálních důsledcích při obraně vlastního území. Proto se stalo prvořadou otázkou zvýšení výroby stíhačů. Od poloviny roku 1943 věnovaly tomuto úkolu zvýšenou pozornost všechny vedoucí orgány, mající na starosti leteckou výrobu. Letecký průmysl byl pod přímým vedením Göringovým a nepodléhal ministru Speerovi. Nedosáhl zdaleka tak rychlého rozvoje jako jiná odvětví válečné výroby. Některé typy letadel, zavedené do pásové výroby, nebyly nevhodnější pro současný boj. Spolupůsobila silně rivalita mezi mocnými muži z vedení státu. Neúspěchy německého letectva donutily zodpovědné představitele sáhnout k radikálnějším opatřením, která by zvýšila údernou sílu letectva. Byla koordinována práce mezi ministerstvem Göringovým a Speerovým a provedena reorganizace v samotné výrobě. Část továren, ohrožených bombardováním, byla dislokována do bezpečnějších oblastí, popřípadě přenesena pod zem. Zvláštní štáb (Jägerstab), v němž byli zastoupeni Speer a maršál Milch, řídil složitou reorganizaci a překládání leteckého průmyslu. Byla například zvýšena pracovní doba kvalifikovaným odborníkům až na 72 hodin v týdnu a všude, kde to bylo možné, byla zaváděna pásová výroba. Štáb rozhodoval velmi operativně o nápravě škod způsobených leteckému průmyslu bombardováním.³¹

Protektorát byl relativně bezpečný před leteckými útoky a tudíž vhodný pro přemístění části leteckého průmyslu. Byla tu dislokována část provozoven zhotovujících součástky pro letadla, ať už v budovách zastavených podniků, nebo nově vybudovaných objektech.³² Stavěly se usilovně i podzemní továrny. Bez dostatečného počtu kvalifikovaných dělníků bylo by však zvýšení letecké výroby nemyslitelné. V srpnu 1943 se v Berlíně jednalo mimo jiné o zajištění pracovních sil pro letecký průmysl v protektorátě. K. H. Frank se zavázal H. Göringovi, že opatří pro nové letecké továrny české dělníky. Počítal s povoláním dalšího ročníku české mládeže.³³ K. H. Frank při výslechu v roce 1946 tvrdil, že ročník 1924, jenž nakonec byl vybrán pro tyto účely, byl odveden proti jeho vůli. Nezdá se však pravděpodobné, že by se tak stalo z vůle Göringova ministerstva. Technické podrobnosti ponechávalo příslušným činitelům okupačního aparátu.³⁴ Osud ročníku 1924 se naplnil; byl předurčen poskytnout své síly leteckému průmyslu doma i za hranicemi. Ministr Speer souhlasil s návrhem K. H. Franka, aby do leteckého průmyslu byly převedeny desetitisíce mladých mužů a dívek z ročníku 1924. Měl jedinou podmínku, aby měsíční kontingent 6 000 protektorátních příslušníků pro říšský průmysl nebyl přeřazením ročníku 1924 dotčen. F. Sauckel doporučoval, aby se zlepši-

³¹ S. Milward, c. d., str. 121 n.

³² Např. velké továrny Klöckner-Werke v Kuřimi u Brna byly nově postaveny.

³³ Ministerstvo spravedlnosti, Ls P XII 1225/43. Výslech Bertschův.

³⁴ Dr. Dennler v r. 1945 tvrdil, že rozkaz mobilizovat r. 1924 přišel od Göringa. Na otázku Frankovu, zda si vzpomíná, že neschvaloval tento rozkaz, odpověděl Dennler vyhýbavě. Je pravděpodobné, že z Berlína přišly jen požadavky pro letecký průmysl, ale ročník vybraly a připravily protektorátní instituce. Dobrozdání vyhotovil Bertsch nebo jeho ministerstvo. Tamtéž. Také Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 161.

la racionalizace průmyslu v protektorátě a omezil civilní sektor. Pak by byl protektorát s to dodat požadované pracovní síly.³⁵

Vedoucí funkcionáři ministerstva hospodářství a práce počítali s tím, že mobilizační ročníku 1924 získají asi 58 000 pracovních sil. Beze zbytku byly určeny potřebám letecké výroby. Předseda zbrojní komise v protektorátě souhlasil s posílením leteckého průmyslu novými pracovními silami. Upozorňoval však, aby příslušníci ročníku 1924, zaměstnaní již ve válečné výrobě, nebyli uvolňováni dříve, dokud za ně nebude poskytnuta rovnocenná náhrada.³⁶ V Berlíně i v Praze se ještě jednávaly technické záležitosti mobilizace vybraného ročníku a současně se vedoucí úřadů práce seznamovali s důvěrným přípisem ministerstva hospodářství a práce.

Všichni příslušníci ročníku 1924 měli být povoláni podle osobních karet, nevyjímaje ani studenty, bez rozdílu jaké školy navštěvovali. Výjimku tvořily jen osoby bez státní příslušnosti, studující na německých vysokých školách v protektorátě. Podle směrnic se nejdříve provádělo přezkoušení každého jednotlivce na úřadě práce, ale na rozdíl od dřívější ročníkové akce nemělo nasazení následovat ihned. Úřady práce měly čekat na další pokyny. Již 10. září musely však sestavit seznamy mladých lidí podle osobních karet a seznamy studentů a zaměstnanců ve veřejných službách.³⁷ Ministerstvo školství dalo příkaz ředitelům škol, aby vypracovali jmenné seznamy žáků a žáky tohoto ročníku a předali je pracovním úřadům. Současně ministr vnitra dal obdobný pokyn všem svým podřízeným orgánům, aby taktéž daly příslušným pracovním úřadům jmenovité seznamy svých zaměstnanců, narozených v roce 1924.³⁸

Na jedné z porad, konané koncem srpna 1943 v Berlíně, bylo dohodnuto i praktické použití pracovních sil, jež budou získány mobilizační ročníku 1924. Bylo to ještě před tím, než úřady práce začaly s vlastními přípravami. Zhruba polovina mladých Čechů, chlapců i dívek, kteří měli být mobilizováni pro letecký průmysl, měla být na určitou dobu poslána do říše na zácvik. Po jeho skončení se měli vrátit do leteckých továren v protektorátě.³⁹

Zhruba v polovině září 1943 byla česká veřejnost znovu vzrušena na nejvyšší míru. Tisíce mladých chlapců a děvčat dostávaly pozvánky na pracovní úřady. Ještě nebylo známo, co tentokrátě povolane čeká, ale už se vyrojilo plno nejružnějších dohadů. Nikdo nepochyboval, že se chystají zase veliké transporty do říše. Příslušníci ročníku 1924, kteří byli postupně zváni před komise na úřadech práce, byli zatím přeřazováni do podniků leteckého průmyslu uvnitř protektorátu. Pro mladé lidi, zaměstnané dosud zpravidla blízko domovů, to nebylo nic příjemného. Každý druhý mladý hoch i dívka, kteří prošli komisí pracovního úřadu, byl přeřazen na jiné pracoviště. Z míst, kde nebyly továrny leteckého průmyslu, museli odcházet daleko od domovů. V každém případě to přineslo značné těžkosti a mnoho osobních komplikací. Zůstávali však dosud v protektorátě a tato skutečnost se v pokročilém roce 1943 cenila nesmírně vysoko. Horší osud však na ně teprve čekal.

Na úřadech práce se znovu odehrával nelítostný zápas o každého jednotlivce.

³⁵ SÚA, ŘP, k. 885, II-4-5443, Přípis říšského ministra pro zbrojení, Berlín, 12. 8. 1943.

³⁶ Tamtéž. Předseda zbrojní komise gen. Hernekamp, Praha, 18. 8. 1943.

³⁷ OA Gottwaldov, Úřad práce Zlín, k. 5. Přípis ministerstvu hospodářství a práce, 23. 8. 1943.

³⁸ SÚA, ŘP, k. 885, II-4-5443, Přípis ministerstva vnitra, Praha, 24. 8. 1943. Koncept dopisu ministerstva hospod. a práce z 2. pol. srpna 1943.

³⁹ Tamtéž. Sauckelův přípis, Berlín, 1. 9. 1943.

Střetávaly se zájmy zaměstnavatelů s příkazy nejvyšších míst, hromadily se intervence. Ale neúprosný organismus úřadů práce pokračoval při naplňování stanovených čísel a úkolů. Pracovní úřady prošetřily celkem 110 559 příslušníků ročníku 1924. Z toho bylo 54 227 mužů a 56 332 žen.⁴⁰ Předběžné úvahy o počtech osob v tomto ročníku se příliš nelišily od skutečnosti, i když jich již určitý počet pracoval v Německu, někteří byli u útvarů protektorátní policie, zemřeli nebo chyběli v kartotékách úřadů práce.⁴¹ Podniky se vehementně bránily přefazení svých zaměstnanců, i když jim byla slibována náhrada. Ta nebyla nikdy plně hodnotná, poněvadž ji tvořily ženy nebo starší muži, většinou bez potřebné kvalifikace. Ministerstvo hospodářství a práce dostávalo desítky stížností a žádostí, v nichž se vedení závodů snažila prokázat závažnost svých úkolů natolik, že by jejich plnění bylo ohroženo v případě odchodu příslušníků ročníku 1924. Také zbrojní komise vedly s pracovními úřady spory o příslušníky tohoto ročníku.

Protože úřady práce musely postupovat velmi rigorózně, měly-li splnit kvóty odvedených, docházelo k vážným paradoxům, s nimiž iniciátoři plánu na mobilizaci celého ročníku asi nepočítali. Stovky mladých příslušníků ročníku 1924 byly zaměstnány jako kvalifikovaní odborníci ve válečně důležitých podnicích, ale byli proti vůli zaměstnavatelů přeřazeni na jiná pracoviště často z hlediska válečné výroby zdaleka ne tak důležitá. Byla však splněna litera nařízení a stanovený počet osob byl dán k dispozici pro jiné odvětví. Ztráty tímto způsobem vzniklé lze jen stěží vypočítat. Klíčoví pracovníci ročníku 1924 ve válečném průmyslu zčásti zůstali a byli ušetřeni několikaměsíčních trampot při nasazení v leteckých továrnách.⁴² Ušetření zůstali také horníci a přeřazování nebyli ani ti, kteří již v leteckých továrnách pracovali.⁴³ Při mobilizaci ročníku 1924 byli poprvé postiženi velmi citelně i pracující v zemědělství. Na úřadech práce se odehrál veliký boj kolem přeřazování zemědělské mládeže do továren. V tomto případě záleželo na rozhodnutí úřadu práce, kdo bude považován za nepostradatelnou pracovní sílu a tudíž ponechán na dosavadním pracovišti, nebo kdo bude nucen opustit pluh a odejít do továrny. Největší naději přečkat na klidu a doma tyto vrušující dny měli synové a dcery větších sedláků. Naopak rodiny menších zemědělců a čeledí byly nejvíce ohroženy.⁴⁴ Tato skutečnost nezůstala bez odezvy v široké veřejnosti. Na pracovní úřady, ministerstva a na presidentskou kancelář docházely desítky stížností na tuto nespravedlnost, že mládež z chudých rodin musela odejít z dosavadního zaměstnání a mnozí její vrstevníci z bohatých rodin si klidně žili beze strachu z pracovních úřadů.⁴⁵ Při uvolňování jednotlivců zaměstnaných v zemědělství sehrály velikou roli intervence

⁴⁰ Tamtéž. Důvěrná zpráva o výsledcích lékařských prohlídek, 11. 5. 1944.

⁴¹ V únoru 1944 hlásil vedoucí odd. ministerstva hospod. a práce, že bude k dispozici asi 110.000 osob, i když úřady práce podchytily jen 90.000. Diferenci vysvětloval tím, že plánování se dalo na podkladě osobních listů z února 1942. Od té doby byl již větší počet občanů nasazen do říše. SÚA, MHP, k. 393, č. 5468. Zpráva o akci r. 1924, únor 1944. V březnu 1944 měly úřady práce podchyceno již 110.949 osob. Tamtéž, k. 362, A-1-5443, Praha, 2. 3. 1944.

⁴² Ve válečném průmyslu zůstalo asi 4480 příslušníků r. 1924, 506 pak ve zvl. důležitých podnicích a dílnách. SÚA, RP, k. 885. Akce 1924.

⁴³ V hornictví zůstalo 11.225 osob r. 1924, v leteckém průmyslu bylo zaměstnáno 11.634. Tamtéž.

⁴⁴ Ministerstvo zemědělství vydalo směrnice, že pro nasazení přicházejí v úvahu mladí zemědělci z drobných statků do 5 ha, námezdní dělníci na velkostatkách a u sedláků nad 40 ha. Statky 5–20 ha měly být zatím šetřeny. Tamtéž. Přípis ministra Hrubého. Praha, 24. 10. 1943.

⁴⁵ SÚA, MHP, k. 362–368.

funkcionářů Svazu zemědělství; ale stejně i intervence jiných vlivných osob, jestliže je provázely balíky s cenným proviantem.

Podle zprávy ze 7. března 1944 uvolnilo ministerstvo hospodářství a práce, respektive pracovní úřady, toto množství příslušníků ročníku 1924:⁴⁶

Úřad práce	Mělo být uvolněno podle plánu MHP	Skutečně uvolněno
Benešov	463	526
Budějovice	445	672
Jičín	851	901
Kolín	597	645
Pardubice	1.026	797
Strakonice	688	588
Brno	930	1.187
Jihlava	1.868	1.740
Olomouc	1.195	1.293

Mladí čeští muži a dívky z ročníku 1924, kteří byli zaměstnáni v zemědělství nebo ve velkých průmyslových podnicích, měli aspoň částečnou naději, že zůstanou ušetřeni a nebudou posláni na jiné pracoviště a odtud do říše. Mnohem horší situaci měli zaměstnanci obchodu, řemesel, administrativy a studenti. Také o ně sváděli jejich rodiče těžký zápas. Hledali každou sebemenší příležitost, aby zachránili svého syna nebo dceru. Vžijeme-li se do tehdejší psychózy, rozjitřené na nejvyšší míru okupačními podmínkami, zprávami o strašlivém bombardování německých měst, o utrpení a nebezpečí, jemuž byli vystaveni Češi v říši, pochopíme snahu českých rodičů dosáhnout pro své děti toho, že nebudou nasazeny do Německa. Rodiče se báli zcela oprávněně i mravní zkázy svých dětí.

Nejvyšší okupační orgány rozhodly, že část ročníku 1924, která se měla podrobit výrobní praxi a přeškolení v říšských leteckých továrnách, začnou posílat teprve na počátku příštího roku. Podle původního plánu říšského ministerstva letectví mělo být již v říjnu 1943 přesunuto asi 18 000 mladých lidí z protektorátu na zaškolení. Protože však úřady práce byly přetíženy obrovskými úkoly, nebylo možné tento plán uskutečnit. Směrodatná místa nedoporučovala provádět přesun ani v listopadu, protože během měsíce by se ho nepodařilo dokončit. Prosinec nebyl vhodný z důvodů dopravních a zejména s ohledem na náladu obyvatelstva. První vlaky měly proto odejet na počátku roku 1944.⁴⁷

Když se mezi českou veřejností rozšířily zprávy, že jen část ročníku 1924 se bude školit v leteckých továrnách na říšském území, nastal ještě větší zápas o každého ohroženého jedince. Část mladých lidí hledala ochranu u českých lékařů. Ti skutečně pomáhali, kde mohli, i když měli přísné instrukce, aby postupovali co nejrigorózněji. Každé rozhodnutí českého lékaře kontroloval německý úřední lékař. Na některých pracovních úřadech byli vyšetřeni pečlivěji jen ti, kdo o to požádali. Procento neschopných a dočasně neschopných se v jednotlivých oblastech lišilo

⁴⁶ Tamtéž, k. 359, A-I-5443.

⁴⁷ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5450. Pozn. o zaškolování r. 1924. Říjen 1943.

a dokazuje tvrdší či benevolentnější postup úřadů. Výsledek lékařských prohlídek ročníku 1924 podle zprávy z 11. května 1944.⁴⁸

Úřad práce	Podchyceno příslušníků	Neschopno nasazení	v %
Benešov	2.605	118	4,51
České Budějovice	2.689	18	0,66
Jičín	5.193	558	10,75
Mladá Boleslav	3.700	194	5,25
Kladno	6.711	532	7,93
Klatovy	2.921	145	4,96
Kolín	3.439	82	2,38
Hradec Králové	5.693	333	5,59
Pardubice	5.895	362	6,19
Plzeň	4.827	221	4,58
Praha	20.406	1.191	5,84
Strakonice	3.019	83	2,75
Tábor	4.512	365	8,09
Brno	10.410	409	3,93
Jihlava	6.062	155	2,55
Moravská Ostrava	6.943	634	9,13
Olomouc	8.255	581	7,04
Zlín	7.049	735	10,68

Ani sebeodvážnější lékař nemohl dělat zázraky. Jiskřička naděje vysvitla i těm, kteří již byli v seznamech určených k odjezdu na přeškolení do Německa, jestliže se jim podařilo uchýlit se do nemocnice a získat diagnózu doporučující operaci nebo aspoň delší pobyt v nemocnici. V lednu a únoru 1944, kdy se odjíždělo na přeškolení, byla některá oddělení nemocnic přeplněna pacienty. Mezi nimi bylo podezřele mnoho osob narozených v roce 1924. Nejčastěji měli potíže se slepým střevem a chorobopisy doporučovaly chirurgický zákrok. Okupační orgány očekávaly obdobné akce a vydaly striktní příkaz ředitelstvím nemocnic, aby u pacientů narozených v roce 1924 dbaly největší opatrnosti.⁴⁹ Zjistilo-li se, že v některé nemocnici leží více případů slepého střeva, nebo když se rozšířily pověsti, že ten či onen lékař pomáhal ohroženým, docházelo ihned k šetření. Prováděly je policejní orgány. Například v oblasti pracovního úřadu České Budějovice se zjistilo, že značný počet příslušníků ročníku 1924, kteří byli určeni pro přeškolení v říši, se nacházel v nemocnicích v Třebíči, Praze a Brně. Tyto nemocnice byly upozorněny, že pacienti budou žádat operaci slepého střeva, křečových žil apod. Lékařům bylo nařízeno postupovat s nejvyšší přísností. Lékař Říha byl pověřen, aby prozkoumal poměry v trebičské nemocnici, kde prý primář Mátl dával do mandlí injekce, které vyvolávaly komplikace vyžadující delší nemocniční pobyt. Asi padesát příslušníků ročníku 1924 prý bylo hospitalizováno na jeho oddělení.⁵⁰ Německý lékař si dal předložit na oddělení doktora Mátle 26 chorobopisů, ale shledal všechno v naprostém po-

⁴⁸ Tamtéž, k. 885, II-4-5443. Zpráva ministerstva hospod. a práce.

⁴⁹ Tamtéž. Úřad práce v M. Boleslavi, 18. 2. 1944.

⁵⁰ Tamtéž. Zpráva SD. Praha, 30. 3. 1944.

řádku. Lékařsky nebylo možné dokázat, že by nemoci byly uměle vyvolány. Ovšem ve své zprávě doporučil důkladné policejní šetření.⁵¹

Čeští lékaři pomohli značnému počtu našich mladých lidí dokonce těsně před odjezdem, už na nádražích. Staly se případy, že český dozorčí lékař označil některé chlapce a dívky za nezpůsobilé k odjezdu. Úřad práce v Mladé Boleslavi sděloval 18. února 1944 ministerstvu hospodářství a práce, že při transportu 17. února na nádraží v Brandýsu na poslední chvíli lékař doktor Zdráhal uvolnil jedno děvče ze zdravotních důvodů. To byl precedens, jehož chtěla využít další děvčata. Jen energický zákrok německé ošetřovatelky z úřadu práce zabránil dalším výpadekům.⁵² Největší nebezpečí pro české lékaře, kteří se snažili pomoci, nepramenilo tolik od německých kolegů nebo německých úředníků na pracovních úřadech, ale z neopatrnosti českých občanů.⁵³

Plány úřadů práce narušily české dívky. Protože před odjezdem na přeškolení byly osvobozeny jen ty, které se vdaly před 1. zářím 1943, zůstala jim otevřena ještě poslední možnost úniku: potvrzení o těhotenství. Počet těhotných z ročníku 1924 byl před odjezdem transportů velmi vysoký. Potvrzení přinášely na úřady práce nejen mladé ženy, jež se právě vdaly, ale i svobodné dívky. Počet svobodných dívek v jiném stavu se podle hlášení úřadů práce několikrát zvýšil. Například v Praze ze 4000 příslušnic ročníku 1924 bylo asi 1100 v prvním měsíci těhotenství a úřad práce byl nucen je škrtnout ze seznamů pro přeškolení. Obdobná hlášení přicházela z jiných míst.⁵⁴ Těhotenství jako obrana před odjezdem na přeškolení bylo velmi účinné. Žádný okupační orgán si nechtěl vzít na zodpovědnost, aby poslal na zaškolení těhotné ženy. Ročník 1944 se zapsal do naší populační statistiky jako jeden z nejpčetnějších.

18. ledna 1944 odjely první vlaky s příslušníky ročníku 1924. Rozhořčení české veřejnosti dostoupilo nebezpečného stupně. Okupační úřady byly připraveny zasáhnout veškerými prostředky, jestliže by nespokojenost překročila míru. Na nádražích konali službu nejen příslušníci protektorátní uniformované policie, ale i agenti gestapa.

Zaměstnanci úřadů práce kontrolovali naposled početní stavy odjíždějících a zpravidla se nedopočítali. Někdy chybělo i několik desítek osob. Za prvních 25 dnů, během nichž odjížděly transporty s příslušníky ročníku 1924, bylo vypraveno 31 zvláštních vlaků a 20 skupin jednotlivě. Celkově to bylo 17 543 osob. Podle plánu však mělo odejet těmito transporty 23 574 chlapců a děvčat. Výpadek 6028 osob byl vysoký, celých 26 %. V některých místech se nedostavila k vlakům značná část pozvaných. Musela zakročovat policie. Tento druh odporu proti odjezdu byl hlášen zejména z obvodů úřadu práce v Pardubicích a v Kolíně. Transporty do vzdálených a často bombardovaných měst měly větší výpady než ty, které odjížděly

⁵¹ Tamtéž. Zpráva úřadu práce v Jihlavě, 20. 4. 1944.

⁵² Tamtéž. Zpráva úřadu práce v M. Boleslavi.

⁵³ Např. syn lékaře Q. Manna v Praze byl zaměstnán na úřadě práce a pomáhal s lékařem z Vinohrad příslušníkům r. 1924, aby byli vyškrtnuti z listin, určujících k odjezdu na přeškolení. Jeden z nich příliš mluvil a oba odvážlivci se ocitli před soudem. Byli odsouzeni k trestu smrti. Otec Manna požádal presidenta Háchu o pomoc, ale K. H. Frank Háchu doslova vyhodil. Teprve nastupující říšský protektor Frick pomohl; prohlásil, že nemíni začínat v krvi a po výměně názorů s K. H. Frankem byli oba odsouzení omilostněni. Lékař dostal 14 let a Mann doživotní trest kázně. Acta occupationis, sv. II, dok. 536, str. 743 n.

⁵⁴ SUA, RP, k. 885, II-4-5443. Zpráva ministerstva hospod. a práce K. H. Frankovi o akci r. 1924, 12. 2. 1944.

do relativně klidnějších oblastí, popř. do míst ležících blízko protektorátu. Nejúplnější byly transporty do Sudet, Saska, Bavorska a Rakouska.⁵⁵

Na nádražích došlo i k bouřlivým scénám proti odjezdu mladých lidí. V Třebíči se matky dožadovaly spravedlnosti. Shromáždily se před četnickou stanicí a tam předložily stížnost na nespravedlivé jednání úřadu práce. Někteří příslušníci ročníku 1924 z bohatších rodin byli vyjmuti z transportu a na jejich místa byly zařazeny děti chudých rodičů.⁵⁶ Také z jižních Čech docházely zprávy o bouřlivých scénách při loučení. Úřady práce ve snaze zmenšit výpadek na nejmenší míru zkracovaly dobu mezi oznámením o odjezdu a odjezdem. Na poslední chvíli zařazovaly do transportů náhradníky. Staly se případy, že úřad práce dopoledne oznámil rozhodnutí o odjezdu, který následoval již za několik hodin.⁵⁷ Rozrušení kolem ročníku 1924 znásoboval odjezd velkého počtu českých dívek. Zabývaly se jím nejvyšší úřady. Ministerstvo hospodářství a práce odmítlo žádost presidentské kanceláře, aby nebyly posílány na přeškolení české dívky. Kancelář však dostala ujištění, že se nepomýšlí poslat do říše ročník 1925, jak se všude vykládalo. Tisk a rozhlas měly uklidňovat českou veřejnost. Proto se objevily články a relace o tom, že ročník 1924 nezůstane v Německu do konce války, ale po přeškolení se vrátí zpět do vlasti, do kmenových továren.⁵⁸ V novinách byly otištěny články líčící v duchu oficiálního nadšení odjezdy vlaků s českou mládeží.⁵⁹

Mladí Češi s kufříky naplněnými pracovními obleky a hlavou plnou starostí, doprovázeni příbuznými, se loučili na několik dlouhých válečných měsíců. Někteří navždy. Nebezpečí se nezastavilo před mládím. Protože někteří nebyli před odjezdem zaměstnaní v provozech, kde potřebovali pracovní šaty, bylo vydáno pro odjíždějící asi 7000 odběrních poukazů pro muže a 13 000 pro ženy. Náklady hradil jejich kmenový podnik v protektorátě.⁶⁰ Transporty odjížděly všude tam, kde byla větší letecká továrna.

Podle původního plánu měl být přesun skončen do 17. února 1944. Různé obtíže však způsobily, že ještě v březnu odjížděly opožděné skupiny.⁶¹ Do počátku března odjelo na přeškolení 11 660 mužů a 11 086 žen narozených v roce 1924. Chybělo jich ještě asi 9000. Poslední transporty se sestavovaly nejobtížněji.⁶² Protože ministerstvo hospodářství a práce žádalo po pracovních úřadech bezpodmínečné splnění kontingentů, byly konány ještě přísnější lékařské prohlídky. Došlo i na bezdětné ženy provdané již před 1. zářím 1943. Některé úřady hlásily, že se jim podaří splnit kvótu jen intenzivnějším odvodem osob, zaměstnaných v zemědělství. Některé navrhovaly zvláštní zásahy, například povolání dočasně neschopných apod.⁶³

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ SÚA, MHP, k. 359, A-I-5443. Úřad práce v Jihlavě, 1. 4. 1944.

⁵⁷ Tamtéž, k. 362, A-I-5443. Dopis dr. Eberta ing. Fr. Seibothovi, 1. 4. 1944.

⁵⁸ AKPR, A 473/44. Např. zpráva v novinách A-Zet, 15. 2. 1944.

⁵⁹ České slovo, 5. 2. 1944. SÚA, ŘP, k. 885.

⁶⁰ SÚA, MHP, k. 360, A-I-5443. Zpráva státního ministra pro Čechy a Moravu. Praha, 7. 3. 1944.

⁶¹ 23. 3. měl odejet zvl. vlak s 666 příslušníky r. 1924, ale úřady práce zajistily pouze 212 osob. K odjezdu se skutečně dostavilo pouze 63 osob, 54 se vykázaly lékařským vysvědčením jako neschopné transportu. Ti, kteří nepřišli, byll drženi v internaci až do sestavení nového transportu, s nímž museli odejet. SÚA, MHP, k. 387, A-I-5463. Úřad práce v Praze, 23. 3. 1944.

⁶² Úřady práce sestavovaly poslední transporty z těch, kteří se v původním termínu z jakýchkoli důvodů nedostavili. Kromě toho byli povoláváni i náhradníci. OA Gottwaldov, Úřad práce Zlín, k. 7. Plán transportů.

⁶³ SÚA, MHP, k. 359, A-I-5443. Pozn. z 21. 4. 1944.

Ostravský pracovní úřad hlásil, že kontingent dodrží jen v případě, že bude moci povolát muže ze železáren. Tytéž úřady v Praze a Olomouci považovaly splnění kontingetů prostě za nemožné. Zlín naopak hlásil, že požadované číslo splní. Nakonec po velikém úsilí byla stanovená kvóta přece jen dosažena a okolo 30 000 mladých českých mužů i žen z ročníku 1924 se přeškolovalo v leteckých továrnách v Německu.

Nasazení ročníku 1924 se lišilo od dřívějších ročníkových akcí. Polovina všech jeho příslušníků pracovala v leteckých továrnách. Z ročníku 1918–1922 byla mobilizována jen menší část. I způsob se lišil. U ročníku 1924 musely úřady práce postupovat mnohem rigorózněji, protože neměly přílišný výběr ke splnění vysokých směrných čísel, zatímco při dřívějších akcích měly k dispozici příslušníky pěti ročníků. Odpor české veřejnosti byl při mobilizaci ročníku 1924 mnohostrannější a vynalézavější. Velký počet případů neuposlechnutí je dokladem, že česká veřejnost si dovolila oponovat okupantské zvůli s větší rozhodností než před necelými dvanácti měsíci. České obyvatelstvo však bohužel nemělo dostatek reálných podmínek, aby odmítalo příliš otevřeně hromadné odvlékání své mládeže. Využívalo však všech forem úskoků a slabých míst v okupační správě. Nacházelo cestičky ke klamání pracovních úřadů, aby aspoň některé mladé lidi zachránilo před odvláčením. Donucovací prostředky používané vůči těm, kteří neohodlali uposlechnout nařízení pracovních úřadů a odejet, byly na počátku roku 1944 ostřejší než před rokem. Kdo neuposlechl výzvy k odjezdu, byl stíhán policií, čekal ho pobyt v pracovním výchovném táboře; častěji zakročovalo gestapo. Ani koncem roku 1943, ani v prvních měsících roku 1944 neexistovala reálná vyhlídka uchýlit se mezi partyzány. Partyzánské hnutí nebylo až do podzimních měsíců 1944 oním útočištěm, k němuž se upíraly naděje českých lidí ohrožených nasazením.

*

Po odjezdu desetitisíců mladých Čechů z ročníku 1924 okupační orgány již nepovolávaly další, i když se hovořilo zvláště o ročníku 1925. Německé válečné hospodářství však potřebovalo pracovní síly. V roce 1944 hodlal F. Sauckel dodat 2,5 až 3 milióny nových pracovních sil, aby se udržela válečná výroba aspoň na dosavadní výši. Odpovědní činitelé museli nyní více než kdykoliv v minulosti dbát na udržení průmyslového potenciálu v obsazených zemích. Prvořadě důležitosti nabyly oblasti relativně bezpečné před leteckým bombardováním. Říšský ministr Speer zastával právně názor, že z některých obsazených zemí se nemají odebírat pracovní síly z válečně důležitých podniků a převádět do říše. Poukazoval na vážné ztráty vznikající při takové praxi. A. Hitler souhlasil s názorem svého ministra.⁶⁴ Protektorátní válečný průmysl byl v roce 1944, aspoň v jeho první polovině, mimo dosah těžkých leteckých útoků. Nebylo zatím vážnějšího nebezpečí, že by se v nejbližších měsících přiblížila k hranicím protektorátu fronta. V tomto klidném prostředí byly dobré podmínky pro rozšiřování nových výrobních kapacit. Ukazovalo se mnohem ekonomičtější ponechat místní pracovní síly v protektorátní výrobě, než

⁶⁴ NP, sv. 27, Dok. 1299-PS, str. 104 n. Zápis o schůzi u A. Hitlera 4. 1. 1944. F. Sauckel na ní předložil plán na získávání pracovních sil pro r. 1944. Potřeba se odhadovala na 4 mil. Sauckel neviděl reálnou možnost splnění tohoto požadavku. Velmi ostrá opatření uvnitř Německa mohla poskytnout 0,5 mil. osob, z Itálie mělo přijít 1,5 mil., z Francie 1 mil., Belgie 250.000, Holandska 250.000, z obsazených území SSSR, Pobaltí a generálního gouvěrnementu 600.000, z ostatních evropských zemí 100.000.

aby odcházely do říše, kde byly značné výpadky po leteckých útocích. Není proto divu, že po odjezdu části ročníku 1924 nepřistoupily okupační úřady k dalšímu hromadnému odsunu. I příslušníci ročníku 1924 se po desíti měsících začali vracet a pracovali v leteckých podnicích, které je vyslaly na přeškolení.

Odsun Čechů však úplně neustal. Pracovní úřady vyřizovaly nepřetržitě desítky případů. Část z těchto osob byla již jednou v říši, svévolně odešla a pracovní úřady je přinutily k návratu. Ve druhé polovině roku 1944 většina uprchlíků se nemusela již vracet na stará pracoviště, ale pracovní úřady je zařazovaly do podniků v protektorátě. V první polovině roku 1944 odjízděli čeští muži a ženy především do Sudet. Okupované československé pohraničí bylo poměrně bezpečné před leteckými útoky. Skupiny českých kovodělníků odjely ještě v létě 1944 i do jiných míst.⁶⁵

V protektorátě se zatím prováděla různá opatření k využití všech pracovních sil. Od července 1944, po vyhlášení druhé totální mobilizace, byli do továren a dílen nahnáni i poslední muži a ženy, studenti a mládež, kteří byli do té doby ještě ušetřeni. Herci, část učitelů, ženy z domácností, studenti z vyšších tříd, všichni prošli pracovními úřady a vesměs byli nuceni změnit zaměstnání. Polovojenské organizace Luftschutz a Technische Nothilfe byly posíleny tisíci mladými českými chlapci. Mezi nimi byli četní studenti. Podle zpráv okupačních orgánů byly prý některé skupiny TN, složené z příslušníků ročníku 1925, nasazeny při odstraňování škod po leteckých útocích na říšském území. Nepodařilo se však o tom najít průkazné doklady. 4. srpna 1944 předložila NSDAP v Praze stížnost K. H. Frankovi, že příslušníci strany se museli s nelibostí dívat, jak málo české mládeže bylo v Německu. Německý státní ministr neuznal tyto názory za zcela správné, neboť vedle příslušníků ročníku 1924 bylo posláno do území bombardovaných nepřátelským letectvem na odstraňování škod asi 5000 příslušníků ročníku 1925. Byli zařazeni k TN. Ostatní příslušníci tohoto ročníku byli bez výjimky posláni do průmyslu a zemědělství. Ročníky 1927 a 1928 byly zařazeny k TN a Luftschutzu v protektorátě. Počet mrtvých z ročníku 1924 byl značný.⁶⁶ Do TN byly skutečně posílány skupiny našich mladých mužů již v roce 1943 a tato tendence neustala ani v roce 1944. Avšak zpráva o tom, že z ročníku 1925 byla poslána několikatisícová skupina do říše, není zcela průkazná. V zachovaných dokumentech není o tom další zmínka.

V roce 1944 byli na Hitlerův rozkaz odvoláni protektorátní příslušníci z polovojenských organizací, kteří byli na německém území. Formálně se toto rozhodnutí zdůvodňovalo tím, že by se mohlo české obyvatelstvo po vítězné válce dovolávat výhod, poněvadž mnozí jeho příslušníci sloužili v německých organizacích. Je však více než pravděpodobné, že důvody byly charakteru bezpečnostního. V polovojenských organizacích, dislokovaných na říšském území, neměli sloužit cizinci.⁶⁷ Na základě tohoto příkazu se vrátili někteří příslušníci Luftschutzu. Zdá se, že nebyli zdaleka všichni.⁶⁸ Do protektorátu se vrátili ve čtyřech etapách: 24. února, 6. dubna, 26. dubna a 27. dubna 1944.

Organizace Todt působila zejména mimo hranice říše. Ještě v roce 1944 byla dislokována většina jejích jednotek na obsazených územích. Češi byli k této organizaci posíláni i v roce 1944 jednak úřady práce v protektorátě, jednak svými říšskými zaměstnavateli. Na samém sklonku války byli do ní zařazováni mnozí naši

⁶⁵ V. Král, c. d., sv. III, str. 319.

⁶⁶ SÚMV, S-110-4-553. Přípis K. H. Franka, 27. 8. 1944.

⁶⁷ V. Král, c. d., sv. III, str. 323 n.

⁶⁸ StA Brno, B 252, k. 108. Velitelství pořádkové policie, Praha, 17. 2. 1944.

muži pracující v oblastech, které byly evakuovány před postupujícími vojsky protifašistické koalice.⁶⁹

Pro rok 1944 nemáme již spolehlivé zprávy o počtu Čechů poslaných za hranice, mimo početnou skupinu z ročníku 1924. V létě 1944 opouštěli Češi houfně svá pracoviště a odcházeli domů. Jejich počet mnohokrát převýšil množství odjíždějících do Německa. Od poloviny roku 1944 převládla u všech úřadů v protektorátě tendence, aby české pracovní síly, přicházející z Německa, byly přednostně zařazovány do válečné výroby v rámci protektorátu.

⁶⁹ SÚA, MPSP-R, k. 827. Zpráva likvidační komise Úřadu pro péči o tábory z roku 1945. Podle F. Sauckela bylo u OT koncem roku 1942 270.969 osob, koncem března 1943 měla tato organizace 696.004 příslušníků. Národnostní složení není známo. NP, sv. 26, str. 9, Dok. 407/VIII-PS. Dálnopis Sauckelův, Berlín, 17. 5. 1943.